

І. І. Митрофанов,

доктор юридичних наук, професор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1967-1985>

САНКЦІЯ НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ПО ПРОЕКТУ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

вул. Першотравнева, 20, 39600, Кременчук, Україна

E-mail: mitrofanov@i.ua

Мета: аналіз особливостей побудови санкції норм кримінального права й санкційних велінь для однозначного застосування суддями покарань у вироках під час «запуску» механізму реалізації кримінальної відповідальності осіб, які винно вчинили злочини, передбачені проектом КК України. У цій статті в юридичному пізнанні санкції норми кримінального права застосовувалися такі **наукові методи:** аналіз, синтез, систематизація, узагальнення теоретичних результатів дослідження. **Результати:** функціональна роль санкції норми кримінального права проявляється в її можливостях впливати на реалізацію обов'язку не вчиняти злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України. **Обговорення:** регулювання поведінки учасників суспільних відносин є підсумком взаємодії елементів норми права (правил поведінки й пов'язаних з ними велінь), що формує основу для реалізації запрограмованої моделі поведінки за допомогою санкції.

Ключові слова: норма права; норма кримінального права; санкція норми кримінального права; санкційні веління.

Постановка проблеми та її актуальність.

Будь-яка галузь права для регулювання тих або інших суспільних відносин містить певну сукупність норм права, при порушенні приписів яких вони ж (норми) передбачають правові засоби впливу, за допомогою яких реалізується юридична відповідальність за зазначені порушення юридичних розпоряджень норми. Тобто, при порушенні правових приписів задіюється санкція норм права. У чинному кримінальному праві кримінально-правові нормативи Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України доповнюються яскраво вираженими санкціями. Санкція є елементом статті (частини статті) Особливої частини КК України. Однак ця частина статті не свідчить, що саме це покарання й у тих межах, які зазначені у відповідній частині статті, може буде реалізоване (застосоване) до порушника. Це пов'язане із тим, що в Загальній частині КК України міститься низка санкційних велінь, які можуть не просто зміни-

ти санкцію статті, а іноді взагалі заощадити кримінально-правову репресію, звільнивши особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, від призначення покарання, його відбування або від подальшого його відбування.

Сьогодні Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України (далі – Робоча група) створюється принципово новий КК України й питання санкцій актуалізуються як ніколи. Це пов'язується з тим, що Робоча група запропонувала всі питання санкцій і санкційних велінь розв'язати у веліннях Загальної частини КК України, а в Особливій частині нового Кодексу сформулювати лише злочини (склади злочинів), тобто кримінально-правові нормативи визначити як факт про те, що особа, яка: («дається характеристика діяння...») – вчинила злочин певної тяжкості. Тобто, кримінально-правовий норматив формулюється у такий спосіб: не порушуй обов'язок вчиняти діяння

(«його характеристика»), оскільки це буде розцінюватися як злочин, за який можуть бути реалізовані визначені в Загальній частині КК України санкції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми санкцій не можна визнати новими для кримінально-правової теорії. Разом із тим визнати їх вирішеними остаточно також не уявляється можливим. Проблема санкцій у різний період часу було приділено достатньо уваги як радянськими, так і українськими вченими-криміналістами. Серед них можна назвати таких учених як: Б.В. Волженкін, Ю.В. Баулін, А.І. Бойко, С.В. Бородін, В.М. Бурлака, Л.Д. Гаухман, І.П. Голосніченко, О.П. Горох, Н.А. Гуророва, Ю.А. Демидов, Т.А. Денисова, Є.В. Додін, А.Е. Жалінський, І.Є. Звечаровский, І.А. Зінченко, А.Ф. Зелінський, І.І. Карпець, С.Г. Келіна, М.В. Киришкін, О.О. Книженко, І.Я. Козаченко, М.Й. Коржанський, М.Г. Корабель, В.І. Коспирьов, Л.М. Кривоченко, Л.Л. Крутліков, В.М. Кудрявцев, Н.С. Лейкіна, С.Я. Лихова, Ю.І. Лягунов, В.В. Мальцев, М.І. Мельник, Т.В. Непомняща, Н.В. Огороднікова, Н.А. Орловська, А.А. Пивоварова, С.А. Поляков, Ю.А. Пономаренко, В.С. Прохоров, Т.Р. Сабітов, Н.Д. Семенова, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, П.А. Фелелов, П.Л. Фріс, О.Г. Фролова, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, М.Д. Шаргородський, Є.В. Шевченко, В.А. Якушин та інші. Однак потребують додаткової аргументації окремі питання побудови й реалізації санкцій норм кримінального права по проєкту КК України, у тому числі й санкційних велінь Загальної та Особливої частин КК, які суттєво видозмінюють запрограмовані Робочою групою розміри (терміни) і види покарань за певні злочини.

Мета статті – аналіз особливостей побудови санкцій норм кримінального права та санкційних велінь для однозначного застосування суддями покарань у вироках під час «запуску» механізму реалізації кримінальної відповідальності осіб, які визнані винними у вчиненні злочинів, передбачених проєктом КК України.

Виклад основного матеріалу. Автором встановлено, що норма кримінального права структурно містить гіпотезу, кримінально-правовий норматив і санкцію. На тому, що вони означають для норми кримінального права, ав-

тор зупинятися не буде, оскільки це вже було предметом авторських досліджень [1, с. 172–179; 2, с. 100–109]. Розглянемо санкцію, яка розуміється як: 1) самостійна норма кримінального права; 2) структурний елемент двочленної охоронної норми кримінального права; 3) структурний елемент тричленної норми кримінального права, яка одночасно є регулятивною (запобіжною) й охоронною (відновлювальною) [3, с. 29–30]. При будь-якому розумінні санкції зрозумілим є те, що в ній містяться негативні, а може й ні (стимулюючі посткримінальну поведінку), правові наслідки вчинення злочину. У дуже нечислених випадках суд використовує санкції в «чистому» вигляді, не задіюючи при цьому велінь Загальної й Особливої частин КК, щоб змінити у вирокі остаточно вигляд наслідків вчиненого особою кримінально протиправного діяння. При цьому будь-які законодавчі перебільшення сили кримінально-правових санкцій ускладнюють розрізнення суб'єктивної зміни переконань від реакції на них з боку соціуму й окремих індивідів [4, с. 502].

Разом із тим, погоджуємося з Н.А. Орловською, яка вважає, що санкція – це обов'язковий структурний елемент норми кримінального права, що стимулює належну поведінку й/або перешкоджає девіантним проявам шляхом закріплення переліку засобів кримінально-правового впливу. Ця авторка виділяє примусові та заохочувальні санкції, зміст яких представляють, відповідно, примус (покарання та примусові засоби кримінально-правового впливу, відмінні від покарання) та заохочувальні (звільнення від кримінальної відповідальності (проєкт КК не передбачає такого звільнення, що є кроком вперед) і звільнення від покарання) кримінально-правові засоби впливу. Крім того, учена вказує, що санкції норм кримінального закону – це моделі, тобто ідеалізовані об'єкти, які нормативно фіксують межі кримінально-правового впливу [5, с. 5]. Однак ні сьогодні, ні в проєкті КК України ці межі кримінально-правового впливу чітко не вказані.

Робоча група запропонувала одну статтю в Загальній частині проєкту КК України, яку й назвала санкції – це стаття 3.1.7, якою «закін-

чується» Розділ 3.1 «Покарання». Однак, ми вважаємо, що покарання не вичерпує санкцію і Робоча група, визначаючи значення основних термінів КК України у п. 19 ч. 1 ст. 1.3.1, вказує, що кримінальною відповідальністю є передбачені цим Кодексом кримінально-правові засоби, які застосовуються за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину. При цьому в п. 20 ч. 1 ст. 1.3.1 проєкту КК України Робоча група визнає, що кримінально-правові засоби – це встановлені цим Кодексом засоби кримінальної відповідальності й інші кримінально-правові засоби, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили діяння, передбачені цим Кодексом: 1) покарання (розділ 3.1), 2) пробація (розділ 3.4), 3) судимість (розділ 3.9), 4) засоби безпеки (розділ 3.6), 5) реституція та компенсація (розділ 3.7), 6) конфіскація майна та вилучення речі (розділ 3.8) і 7) кримінально-правові засоби щодо юридичної особи (розділ 3.11).

Тобто, спостерігаємо цілий перелік кримінально-правових засобів впливу, які можуть разом із покаранням або замість нього скласти зміст санкції норми кримінального права. Разом із тим цей зміст буде неповним, якщо не вказати на загальні та спеціальні правила призначення та реалізації кримінально-правового засобу впливу (статті Книги 3 і ст.ст. 2.1.5–2.1.11 проєкту КК України). Санкція норми кримінального права безпосередньо пов'язана з веліннями Книги 3 і ст.ст. 2.1.5–2.1.11 проєкту КК України, в яких визначаються поняття, зміст і мета покарання, порядок застосування та реалізації всіх видів покарань й інших засобів кримінально-правового впливу.

Особливо слід зупинитися на веліннях, які визначають класифікацію злочинів (дев'ять ступенів тяжкості), ступінь тяжкості злочину у випадку заподіяння майнової шкоди та за наявності обставин, які змінюють тяжкість злочину, обставини, які знижують тяжкість злочину на два ступені, обставини, які підвищують тяжкість злочину на один ступінь, обставини, які підвищують тяжкість злочину на два ступені, правила врахування обставин, які міняють тяжкість злочину (ст.ст. 2.1.5–2.1.11 проєкту КК України). Від цих велінь залежить розмір (строк

(термін) і вид покарання в остаточній санкції, тобто остаточні наслідки за вчинення конкретного злочину конкретною особою. До таких же велінь Робоча група відносить приписи й Особливої частини проєкту КК України, що містяться в ньому за станом на 19.10.2020, наприклад, у ст. 7.5.1 «Обставини, які підвищують тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом», 4.4.2 «Обставини, які знижують тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом», 4.4.3 «Обставини, які підвищують тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом». Можливість зниження або підвищення ступеня тяжкості вчиненого злочину – це реальні умови для зміни (визначення) остаточного його кримінально-правового наслідку.

Зазначені вище веління Загальної й Особливої частин проєкту КК України є тими кримінально-правовими приписами, які, якщо не суттєво, то в значній мірі змінюють ступінь суспільної небезпеки початкового злочину. Таким чином, його санкція може ніколи не бути законодавчою, а може повністю залежати від судової дискреції. Подібні веління вносять у доктрину кримінального права засади диспозитивності (право вибору) – індивідуальності при виборі остаточного кримінально-правового засобу впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [6, с. 629–636; 7, с. 670–680].

Не ставлячи під сумнів того факту, що саме правозастосування в кримінальному праві (а точніше законозастосування) є специфічним способом регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із учиненням кримінального правопорушення, нами встановлено, що при обранні конкретного виду кримінально-правового засобу впливу на індивіда, який його винно вчинив, суд має право конкретизувати обставини вчинення такого правопорушення й особу винного. Це положення встановлене в ст. 65 (3.2.1 проєкту) КК України. Однак, установивши таке загальне правило призначення покарання, законодавець його не роз'яснює, тобто нормативно не врегулює ці питання. Таким чином, законодавець передбачив у зазначеному велінні необхідність застосування судом принципу індивідуалізації покарання (реалізація кримінальної відповідальності на індивідуаль-

ному рівні правового регулювання (в межах індивідуально-правового регулювання) [8, с. 141–145].

До зазначених велінь примикають нормативні вимоги, які визначають правові наслідки застосування та реалізації всіх видів кримінально-правових засобів впливу. Ці веління сформульовано в ст.ст. 3.9.1–3.9.3 проекту КК України і вони регулюють питання судимості як правового стану особи, що є наслідком засудження її судом до будь-якого виду та строку (розміру) покарання й іншого кримінально-правового засобу за вчинений злочин, який триває від дня набрання обвинувальним вироком законної сили до закінчення обмеженого законом строку або до визнання судом цього строку достатнім і полягає в настанні для особи відповідних наслідків загальноправового, кримінально-правового та кримінально-виконавчого характеру.

Санкція норми кримінального права існує за рахунок велінь Загальної частини КК України, що передбачають можливість і кримінально-правового заохочення (наприклад, ст.ст. 3.5.1–3.5.2 проекту КК України). До санкційних велінь також потрібно відносити й правила застосування інших засобів кримінально-правового впливу, до яких законотворець відніс: пробацію (ст.ст. 3.4.1–3.4.9 проекту КК України); засоби безпеки (ст.ст. 3.6.1–3.6.7 проекту КК України); реституцію й компенсацію (ст. 3.7.1 проекту КК України); конфіскацію майна та вилучення речі (ст.ст. 3.8.1–3.8.4 проекту КК України). Санкція норми кримінального права доповнюється також веліннями (ст.ст. 3.11.1–3.11.9 проекту КК України), що визначають вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких можуть бути застосовані кримінально-правові засоби щодо юридичних осіб, види кримінально-правових засобів, загальні правила їхнього застосування та підстави звільнення юридичної особи від їхнього застосування. Через кримінально-правові засоби має реалізуватися кримінальна відповідальність щодо юридичних осіб для впливу на діяльність таких осіб, щоб змусити їх виконувати безпосередні приписи закону, що встановлюють обов'язок вчинювати або заборону на вчинення певних

дій. Застосування вказаних засобів має унеможливити здійснення діяльності, що не відповідає установчим документам або оголошеним цілям юридичної особи, та діянь, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння шкоди особі, суспільству або державі, що вчиняються від імені або в інтересах даної юридичної особи або дозволяються, санкціонуються, схвалюються чи використовуються органом або особою, яка виконує функції управління юридичною особою [9, с. 538–543].

Певні види діяльності (у тому числі кримінально протиправної) фізична особа в принципі не зможе здійснити без використання юридичної особи. Це види діяльності, що вимагають ліцензування, зовнішньоекономічна, банківська діяльність, здійснення яких можливо тільки юридичною особою і т.д. Від імені юридичної особи відкриваються рахунки в банках, здійснюються фінансові операції, переводяться кошти, а коли про кримінально протиправну діяльність стає відомо уповноваженим особам, то відповідальність несе тільки фізична особа, у той час як юридична особа продовжує існування і свою негативну діяльність. Відсутність же засобів кримінально-правового впливу відносно юридичної особи, причетної до здійснення злочину, також не дозволяє повноцінно протидіяти кримінальній активності [9, с. 538–543].

Висновки. Таким чином, проект КК України пропонує нам складну санкцію, що складається не тільки з покарань, але й інших кримінально-правових засобів впливу. У проекті КК України санкції пропонується розглядати як конгломерат велінь Особливої та Загальної частин КК України, що вказують не тільки на вичерпний перелік кримінально-правових засобів впливу на осіб, які вчинили злочини, але й фіксують процедурні питання застосування цих засобів. Це особливого роду приписи норми кримінального права, які слід розглядати як специфічну групу кримінально-правових санкцій, що пов'язується з тим, що диспозиція (у частині характеристики об'єкта злочину, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони) норми кримінального права указує на суспільну небезпеку діяння, а, отже, на ступінь караності кримінально протиправного діяння (визначає ос-

новну санкцію за певний злочин без урахування санкційних велінь), і санкційні веління норми кримінального права, які конкретизують (як особливі веління) в статтях Загальної й Особливої частин Кримінального кодексу України санкційні процедури, тобто процедурні аспекти застосування всіх кримінально-правових засобів впливу на осіб, які вчинили злочини.

Література

1. Митрофанов І.І. Кримінально-правова норма та пов'язані з нею веління. *Публічне право*. 2016. № 1 (21). С. 172–179.

2. Митрофанов І.І. Норма кримінального права: новий підхід до визначення поняття. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 22. С. 100–109.

3. Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации, функционального анализа: монография. Одесса: Юрид. л-ра, 2010. 296 с.

4. Weisberg R. Norms and Criminal Law, and the Norms of Criminal Law Scholarship. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2003. Volume 93. Issue 2. S. 467-591.

5. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 40 с.

6. Митрофанов І.І. Поняття індивідуального кримінально-правового регулювання. *Форум права*. 2010. № 4. С. 629–636.

7. Митрофанов І.І. Предмет індивідуального правового регулювання в кримінальному праві. *Форум права*. 2011. № 1. С. 670–680.

8. Митрофанов І.І. Существует ли индивидуально-правовое регулирование в уголовном праве. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків,*

11-12 жовт. 2012 р.). Харків: Право, 2012. С. 141–145.

9. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.

References

1. Mytrofanov I.I. Kryminalno-pravova norma ta poviazani z neiu velinnia. *Publichne pravo*. 2016. № 1 (21). S. 172–179.

2. Mytrofanov I.I. Norma kryminalnoho prava: novyi pidkhdid do vyznachennia poniattia. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2020. № 22. S. 100–109.

3. Orlovskaiia N.A. Uholovno-pravovye sanktsii: problemy opredeleniia, klassifikatsii, funktsionalnoho analiza: monohrafiia. Odessa: Yuryd. l-ra, 2010. 296 s.

4. Weisberg R. Norms and Criminal Law, and the Norms of Criminal Law Scholarship. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2003. Volume 93. Issue 2. S. 467-591.

5. Orlovska N.A. Sanktsii kryminalno-pravovykh norm: zasady ta pryntsyipy formuvannia: avtoref. dys. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.08. Odesa, 2012. 40 s.

6. Mytrofanov I.I. Poniattia indyvidualnoho kryminalno-pravovoho rehuliuвання. *Forum prava*. 2010. № 4. S. 629–636.

7. Mytrofanov I.I. Predmet indyvidualnoho pravovoho rehuliuвання v kryminalnomu pravi. *Forum prava*. 2011. № 1. S. 670–680.

8. Mytrofanov Y.Y. Sushchestvuet ly yndyvdyualno-pravovoe rehulyrovanye v uholovnom prave. *Osnovni napriamy rozvytku kryminalnoho prava ta shliakhy vdoskonalennia zakonodavstva Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 11-12 zhovt. 2012 r.)*. Kharkiv: Pravo, 2012. С. 141–145.

9. Mytrofanov I.I. Zahalna chastyna kryminalnoho prava Ukrainy: navch. posib. Odesa: Feniks, 2015. 576 s.

**SANCTION OF THE RULE OF CRIMINAL LAW
ON THE DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
Pershotravneva str., 20, 39600, Kremenchuk, Ukraine
E-mail: mitrofanov@i.ua

Purpose: analysis of the peculiarities of constructing sanctions for the norms of criminal law and sanction orders for the unambiguous application of punishments in sentences by judges during the «launch» of the mechanism for implementing the criminal responsibility of persons guilty of crimes provided for by the draft Criminal Code of Ukraine. In this article, in the legal knowledge of the sanction of the norms of criminal law, the following **scientific methods** were applied: analysis, synthesis, systematization, generalization of theoretical research results. **Results:** the functional role of the sanction of the norm of criminal law is manifested in its ability to influence the implementation of the obligation not to commit crimes provided for by the Criminal Code of Ukraine. **Discussion:** regulation of the behavior of participants in public relations is the result of the interaction of elements of the rule of law (rules of conduct and related decrees), which forms the basis for the implementation of a programmed model of behavior using sanctions. At the same time, any legislative exaggeration of the power of criminal sanctions makes it difficult to distinguish between subjective changes in beliefs and reactions to them. At the same time, sanctions are considered as an obligatory structural element of the norms of criminal law, stimulating proper behavior and / or preventing deviant manifestations by fixing the list of means of criminal law. It is concluded that the draft Criminal Code of Ukraine offers us a complex sanction, consisting not only of punishments, but also other criminal legal means of influence. The draft proposes to consider the sanctions as a conglomerate of the decrees of the Special and General Parts of the Criminal Code of Ukraine. This is a special kind of sanctions, which should be considered as a special group of criminal legal sanctions, which is due to the fact that the disposition (in terms of the characteristics of the objective side, the subjective side, the subject, the object of the crime) indicates the social danger of the act, and hence the degree of punishment, and sanctions orders, the norms of criminal law specify (as special orders) sanction procedures in the articles of the General Part of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: norm of law; norm of criminal law; sanction of norms of criminal law; sanction orders.